

הדרך היומית

עלון יומי ללומדי הדרך היומית יו"ל ע"י "מדרשית הדרך היומית פ"ח"

מסכת בבא מציעא - דף מו

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדרך

מהו קנין חליפין הראשון בתנ"ך?

לאורך כל הסוגיא דנה הגמ' בדיון מטבע נעשה חליפין ואם מטבע עצמו נקנה בקנין חליפין. למסקנת הגמ' עולה שרוב פפא חזר בו ואין מטבע נקנה בחליפין ואף רוב שיטות שאין מטבע נעשה חליפין. ונחלקו ר"ש ור"נ אם פירות נעשים חליפין.

לקמן (מז, א) מביאה הגמ' את המקור לקנין חליפין מדברי מגילת רות "וזאת לפנינו בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו" ודרשו "תמורה" זה חליפין, ומבואר בגמ' שיש שני אופנים לקנין חליפין, א. סודר. ב. שוה בשוה. בפשטות הענין בקצרה, חליפין מדין "סודר" הוא מעשה קנין המועיל לפי ההלכות הידועות. חליפין של שוה בשוה, הוא כעין קנין כסף ומחייב תמורה עבור החפץ הנקנה. ונחלקו הראשונים בסוגיא לפנינו האם הסוגיא עוסקת בשני סוגי החליפין (כך מבואר בריטב"א) או רק בחליפין ע"י קנין סודר (כך מבואר בתוס' ד"ה ולרב נחמן). ובעז"ה נאריך בענין זה לקמן.

מי הראשון שנזכר שעשה קנין "חליפין" לכאורה מצאנו בדבר זה מחלוקת הקדמונים, בבכורה שמכר עשו ליעקב אבינו.

בפרשת תולדות (בראשית כה, לט-לד), "ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי על כן קרא שמו אדום ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עשבים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עתה את הבכרה". מה היה דין ודבריה בין יעקב אבינו לעשו, לא עוסקים אנו עתה בהגדרת "ויבז עשו" ולא בעיקרו של ענין ושורש המשמעות לדורות. ויש בקדמונים שלמדו את סוגיית מכירת הבכורה, שאינה קשורה בכלל למערכת הקניינים, אלא בעבור שעשו הכריז שאינו מעוניין בבכורה וכיון שמאס בה, השמיטו יעקב מלתפוס בזכות העבודה וכו'. הרבה בקדמונים שדנו בהלכות משפטי הממון, וננסה ללמוד מה עולה מתוך סוגיא זו.

הביא הרמב"ן, ויש אומרים (הרד"ק בשם אביו) שהמחיר של הבכורה לא היה נזיד עדשים, אלא הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף, אמר לו יעקב, מכור לי בכורתך בכסף, ואחר כך אכול, וענה לו בפחותותו על האכילה למה זה לי בכורה, הרי היא מכורה לך, ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות, והכתוב לא פירש המחיר. היינו שמכירת הבכורה הייתה בכסף, והסתובב הענין סביב הנזיד העדשים שהיה באותה עת. וסיים הרמב"ן, ואין זו דעתו. וביאר הרמב"ן בהמשך שמחיר הבכורה היה נזיד.

הרשב"ם להדיא ביאר שהמכירה הייתה בכסף, אומר יעקב אבינו "מכרה כיום" כלומר לאלתר מיד מכור לי חלק בכורתך הראוי לך בממון אבי, בממון שאתן לך, אח"כ אתן לך החמאל לעדות ולקיום הדבר. וכן בהמשך אומר הרשב"ם, עשו מחר את בכורתך בדמים ואחר כך ויעקב נתן לעשו וגו' כמנהג בני אדם לקיום דבר. מבואר בפשיטות מדברי הרשב"ם שהמכירה הייתה בקנין כסף (אם לא שנלמד מדבריו בפלפול שהמכירה נעשתה בדרך של חליפין שוה בשוה, ואכמ"ל) ובדרך זו ביאר התולדות יצחק, יש מקשים איך יתכן שלא נתן לו רק לחם ונזיד עדשים בעבור הבכורה. והתשובה, שמנהג הוא כשמוכרים דבר חשוב בית או אי זה דבר, קוראים לחבריהם ונותנים להם פירות, אבל הבכורה בכסף מלא מכרה לו. וע"ז הדרך ביארו בעלי התוס' והחזקוני, שהמכירה נעשתה בקנין מעות והוסיף לו יעקב נזיד ולחם לקיים ולחזק את הקנין, כדרך הברית שהייתה בין יעקב אבינו לבן.

אולם הספורנו ביאר (שם לד), "ויעקב נתן לעשו" לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו. עכ"ל. מבואר ברור דעת הספורנו, שהקנין היה חליפין, והביא ב' ביאורים, או שהנזיד עצמו היה החליפין, או הכלי שבו היה הנזיד שימש בתורת חליפין.

הביא בספר "יקרא דאורייתא" בשם ה"מאה שערים", הרי נחלקו רב ששת ור"נ האם פירות נעשים לחליפין או לא. לצד שפירות נעשים חליפין, הנזיד יכל לשמש בתורת חליפין. אך לצד שפירות אינם נעשים חליפין, השתמש יעקב בכלי בתורת חליפין.

הרבה דנו הקדמונים שפירשה של המכירה, איך בכלל חלה הרי אולי יש כאן אונאה, האם ניתן להפסיד את הברכות ואת עצמותה של בכורה בעבור נזיד עדשים. ולכן כמבואר לעיל ביארו שהמכירה הייתה בכסף מלא, וכלשון בעלי התוס' שהמכירה הייתה בכסף רב. ויש שביארו שלכך דרש יעקב אבינו מעשו שבועה שלא יטען למרמה וכד' ושלא יחזור בו מהמכירה. ובאמת באור החיים הקדוש ביאר בארוכה, שהשבועה הייתה כדי שלא יהיה חסרון של דבר שלא בעולם. ועי"ש.

ביאר ה"מאה שערים", שבדווקא רצה יעקב אבינו לקנות את הבכורה בקנין "חליפין" ולא בקנין מעות. יעקב אבינו פחד שלאחר זמן יטען עשו שיש כאן

מרמה ואונאה ומכירה לא חלה, כאשר יתעשת וישקול את השכר כנגד ההפסד, יבא בתביעה שהמכירה לא חלה.

אך מבואר ברמב"ם (מכירה יג, א) "המחליף כלים בכלים או בהמה בבהמה אפילו מחט בשיריים או טלה בסוס אין לו הוניה שזה רוצה במחט יותר מן השיריים". ועי' ברב המגיד ובכסף משנה, שהביאו דעת תלמידי הרשב"א שפסקו כדברי הרמב"ם שבחליפין אין אונאה, רק במכר התחדשו דיני אונאה כמו שאמרה תורה "וכי תמכרו ממכר לעמיתך אל תונו איש את עמיתו" אך בדיני חליפין לעולם אין בהם אונאה, כפי שביאר הרמב"ם שזה רוצה במחט יותר מן השיריים.

לכך יעקב אבינו ביקש לקנות את הבכורה בקנין חליפין כדי להפקיע מעשו את טענות האונאה. א"כ עלה לנו ששורש קנין חליפין כבר נעשה ע"י יעקב אבינו בקניית הבכורה מאת עשו.

סיכום הדרך

נושא היום: מטבע אם נקנה או נעשה חליפין. פירות אם נעשים חליפין.

כאמור שיטת ר"פ שמטבע לא נעשה חליפין, אבל נקנה בחליפין. **המחלל פירות מעשר שני של עצמו** מוסיף חומש על ערך החילול. **אם אין בידו מעות** ועומד בצד גורנו, אומר לחברו פירות אלו נתונים לך במתנה, **מתנה** רעהו יוכל לחלל בלא להוסיף חומש ששרי פירות אלו אינם שלו. **אם היה לו בידו מעות**, היה עדיף שיתן לחברו את המעות ואותו אדם היה מחלל, שאין זה נראה כהערמה ששרי אדם אחר מחלל. ומתנה **אם כדברי ר"פ** שמעות נקנות בחליפין, שיקנה לו את המעות שבביתו בחליפין. **מבארת הגמ'** שאין לו סודר. **ואף בקנין אגב** אינו מקנה לו היות ואין הקרקע שלו. **מכריחה הגמ'** שלא מסתבר שנסנתה ברייתא שלמה על אדם שאין לו סודר ואין לו קרקע, **בהכרח** יש לו סודר ולא מועיל להקנות את המטבע בחליפין. **וישאל כדברי ר"פ**. **ואף ר"פ חזר בו**, הראיה שמעשה שהקנה את מעותיו לרב שמואל בר אחא בקנין אגב ולא הקנה בסודר.

עולא, רבי אסי ורבה בר בר חנה בשם ריו"ח **פסקו**, שאין מטבע נעשה חליפין. **הקשה רבי אבא לעולא**, **אדם שבא לשולחני** ואמר לו תן לי מעות בערך של דינר, ואשתמש בזה עתה, אח"כ אעלה לך דינר ומטבע קטנה. **אם יש לו בביתו** מותר לעשות כך, **אם אין לו בביתו** אסור. **הבינה הגמ'** אם יש לו בביתו הרי מקנה את המטבעות בחליפין, ומותר. אך אם אין לו בביתו הרי יש כאן איסור ריבית שהנותן יקבל מעבר לדינר עוד מטבע קטנה. **מוכיחה הגמ'** שמטבע נקנה בחליפין, שאל"כ אף אם היו לו מטבעות בביתו הרי זה הלוואה. **עולא** לא השיב על קושיא זו. **אמר רבי אבא** שחא אף לשולחני היו פרוטות וא"כ מוגדרים הם כפירות ומועיל בתורת חליפין. **וכך הסכים עולא** והוכיח מלשון הברייתא שאמר "יפה דינר" ולא אמרו "דינר יפה". **לדעת רב אשי**, לא עשה קנין חליפין ומותר כיון שכאשר "יש לו" אין איסור של סאה בסאה, שנעשה כמו ששייך למלוה משעה ראשונה, ואין כאן שכר המתנת המעות.

מוכיחה הגמ' "כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נחתיב זה בחליפין, **כיצד החליף שור בפרה**", **הבינה הגמ'** שמדובר על מטבע שמשך המוכר בתורת חליפין וזכה הלווקח בחפץ הנקנה, א"כ מבואר שמטבע נעשה חליפין. **ביאור המשנה: א. לרב יוחנן**, אין הכוונה למטבע אלא **כל דבר הנישום** מועיל לחליפין אף מטלטלין ופירות. **והוכיחה הגמ'** שכך הביאור ממה שביארה המשנה "כיצד החליף שור בפרה וכו'", היינו שמדובר בחפצים ולא במטבע. **ב. להו"א שלמדו מטבע**, שור המשנה, **כרב ששת** שסבר שפירות אף הם נעשים חליפין וע"ז אמרו החליף שור בחמור. **ג. לשיטת ר"נ** שפירות אינם נעשים חליפין, **ביאור המשנה**, יש תשלום (קנין כסף) שמועיל כמו חליפין והוא המחליף דמי שור בדמי חמור, שמועיל אף בלא משיכת החפץ עצמו.

סברת ר"נ שמועיל קנין מעות בלא משיכת חפץ הנקנה, היות וסבר **כשיטת ריו"ח**, שמדין תורה כסף קונה מטלטלין, **רבנן מרו** שלא יועיל כסף במטלטלין כדי שלא יהיה מצב שיפסיד הקונה (היינו, יקנה בכסף, והחפץ ישאר אצל המוכר ולא יטרח להציל מפני הדליקה ויאמר לקונה "נשרפו חוטר בעליה"), **ורבנן הפקיעו** את קנין כסף במטלטלין מדבר השכיח בחפציו, וזכר זה של דמי שור בדמי חמור וכד', לא גזר רבנן ומועיל קנין כסף מדין תורה. **ר"ל** שסבר שמשכיכה קונה מדין תורה ולא מעות, **בהכרח סבר** כרב ששת שפירות נעשים חליפין וכך יבאר את המשנה (אות ב לעיל), **וכר"ב לא שייך** ששרי סבר שאין פירות נעשים חליפין ור"ל סבר שמעות לא קונות מהתורה.

למדנו במשנה "כל המטלטלין קונים זה את זה" **וביאר ר"ל** אפילו כיס מלא מעות בכיס מלא מעות. ואם אין מטבע נעשה חליפין, **העמיד רב אחא**, שמדובר במטבעות שפסלתם מלכות (אך אנשים משתמשים בסתר) ומטבעות שפסלתם מדינה (המלכות עדיין לא פסלה). **והיחידוש** שמועילים לחליפין ולא אומרים בהם "אין מטבע נעשה חליפין", היחידוש ב"פסלתו מלכות", שלא מוגדר מטבע למרות שתשתמשים בו בסתר אינו מטבע. **"פסלתו מדינה"**, למרות שיוצא במקום אחר ששרי המלך לא פסלו, לא חשוב מטבע.